

ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

Kostnický koncil (1414–1418) se v kontextu staletí trvajícího sporu mezi Řádem německých rytířů v Prusích a Polsko-litevskou unií může jevit jako krátká, nepříliš významná epizoda. K přiměřenému pochopení prusko-polského sporu v Kostnici je třeba mít na paměti, že vyslání delegací na koncil nevzešlo z iniciativy polsko-litevské ani řádové strany, nýbrž římského krále Zikmunda Lucemburského a pisánského papeže Jana XXIII. Souhlas s jejich pozváním na koncil umožnil vojensko-diplomatický pat, do kterého se znesvářené strany dostaly na podzim roku 1414. V historiografii, která iniciativu k vyslání poselstva na kostnický koncil chybně přisuzovala polsko-litevské, resp. řádové straně, dominují dvě koncepce prusko-polského sporu.

První reprezentuje významná kniha Hartmuta Boockmanna o *Satiře* dominikána Jana Falkenberga a doktrinním procesu, jenž byl proti Falkenbergovi veden z popudu polsko-litevské delegace. Německý historik zdařile zasadil protipolský pamflet do politického kontextu prusko-polského sporu. Ještě důležitější je však konstatování, že Falkenbergovo obvinění z hereze bylo až posledním zoufalým pokusem, jak zvrátit celý proces ve prospěch polsko-litevské delegace. Vedle toho však obě strany podnikaly další kroky. H. Boockmann se výběrově věnoval juristickým polemikám a žalobním článkům v souvislosti se žmuďskou delegací.

Druhé pojetí (Zenon Hubert Nowak) upřednostňuje právní souvislosti sporu, zejména rozhodčí proces (příměří a jeho prolongace stojí spíše v pozadí), jenž byl od jara 1412 veden Zikmundem Lucemburským. Polský historik však chybně předpokládal, že kostnický proces před římským králem tvořil integrální součást arbitráže. Z. H. Nowak si nevěšiml určitých souvislostí, jež způsobily přerušení rozhodčího procesu v létě 1414 a jeho obnovení až v roce 1419. Během koncilu měla být sice arbitráž zahájena, avšak kvůli nesmlouvavému přístupu řádového a polsko-litevského poselstva k tomu nedošlo.

V historiografii dosud chybělo komplexní pojednání, které by tyto diplomatické, právní a propagandistické aspekty prusko-polského sporu na kostnickém koncilu uvedlo do vzájemných souvislostí.

Základem úspěšné diplomacie nejen v pozdním středověku byl výběr vhodných osob do poselstva. Delegáti měli ideálně mít dobré kontakty s rozhodovacími centry důležitými v prusko-polském procesu, jako byly římská kurie, dvůr Zikmunda Lucemburského a koncil. Jejich význam se však v průběhu koncilu poněkud měnil (zejména během papežské sedisvakance). Proto je v knize věnována velká pozornost personálnímu složení jednotlivých poselstev, původu a profesní kariéře příslušných osob, jejich aktivitám během koncilu a významu pro řádovou, resp. polsko-litevskou diplomacii.

Většina vyslanců působila v různých oblastech podle svých dosavadních zkušeností a znalostí (např. ohledně fungování římské kurie nebo dvoru Zikmunda Lucemburského) a k prospěchu svých zmocnitelů: organizovali jednání na koncilním plénu nebo před římským králem (Petr Wormditt), psali polemické traktáty a žaloby (Pavel Włodkowic a Ondřej Łaskarzyc) nebo vyvěšovali letáky a podávali žaloby k říšskému dvorskému soudu (Jan z Tuliszkowa a Závíš Černý z Garbowa). Někteří delegáti nezapomínali ani na své soukromé záležitosti (Ondřej Łaskarzyc) a vlastní profesní kariéru. Velká angažovanost vyslanců v prusko-polském sporu mohla dokonce někdy bránit v rozvoji jejich vlastní kariéry, jak to vyjádřil ve svých listech varmijský kanovník Kašpar Schuwenpflug.

Samotné poselstvo by nedosáhlo vyznačených cílů bez podpory širšího okruhu osob – kardinálů-protektorů, expertů (juristé a teologové) a sympatizantů jedné i druhé strany. Odmyslíme-li ojedinělé případy, pak nasazení příslušných podporovatelů bylo přímo závislé na poskytnutých hmotných a finančních darech, a v menší míře na intenzitě přátelských kontaktů. Zdá se, že v obou oblastech bylo polsko-litevské poselstvo daleko aktivnější. Spektakulárním příkladem je darování zubra římskému králi, uloveného polským králem na Litvě.

Určitou zvláštností oproti zvyklostem při jednáních pozdněstředověkých poselstev bylo, že se obě delegace nesetkávaly přímo, nýbrž vždy v přítomnosti třetích osob nebo během veřejných shromáždění: na plenárním zasedání koncilu, shromáždění jednotlivých *nationes*, před papežem nebo římským králem. Vyslání poselstva na koncil znamenalo, že se jeho pověření a mise mohlo výjimečně protáhnout i na několik měsíců či let.

Náklady na vydržování poselstev po relativně dlouhou dobu čtyř let byly mimořádně vysoké. Z větší části byly pokryty centrální pokladnou řádu, resp. královským dvorem v Krakově, avšak nelze vyloučit, že někteří členové delegace (např. polští biskupové) se na financování spolupodíleli. Nelze se divit, že obě rozhodovací centra – Malbork a Krakov – vyžadovala od obou delegací hmatatelné výsledky. Příklad řížského arcibiskupa Jana z Wallenrode dokazuje, že velká očekávání, vkládaná do významného preláta a Zikmundova dvořana

a náležitě vyjádřená vysokými finančními částkami, nemusela být ani zčásti naplněna.

Diplomatická poselstva vyvíjela svou činnost na politicko-právním půdorysu, který byl vytyčen brodnickým příměřím z října 1414. V něm bylo stanoveno, že během dvouleté lhůty podstoupí obě strany na kostnickém koncilu arbitrážní řízení. Bez platného příměří bude jakékoliv další jednání obou delegací znemožněno. Tato skutečnost způsobila, že jen rozhovory o nutném ročním prodloužení příměří (během koncilu třikrát!) byly záminkou k vyvíjení nátlaku na protivnou stranu (viz polsko-litevskou žádost o vydání tří kujavských vesnic držených řádem).

Příměří jako *conditio sine qua non* bylo tedy sice splněno, avšak arbitráž se jako jediný reálný právní prostředek k nastolení míru mezi nepřátelskými stranami nemohla ani začít, protože jednání o ní se od počátku tříštilo o otázky osoby arbitra/ů a způsobu vedení rozhodčího procesu, v nichž nebylo možné najít kompromisní řešení.

Podle středověké právní teorie i praxe se obě strany sporu musely shodnout na osobě (nebo osobách) rozhodčího soudce, přičemž samotný proces mohl probíhat dvojím způsobem: buď podle práva (*via iuris*), nebo na principu smířčího řízení (*via compositionis amicabile*). V prvním případě se rozhodčí soudce označoval latinsky jako *arbiter* a byl zavázán dodržovat procesuální pravidla a ohlásit svůj výrok podle právních norem. V druhém případě se rozhodčí soudce označoval latinsky jako *arbitrator* nebo *compositor amicabile* a nebyl nucen dodržovat procesuální postupy a jeho výrok měl usmířit obě strany bez ohledu na dosavadní smlouvy a právní ustanovení. V pozdněstředověké praxi nechávaly znesvářené strany na svobodné vůli rozhodčího soudce, kterým způsobem bude nakonec rozhodčí proces veden. V Kostnici však jednání o podobě rozhodčího řízení probíhala poněkud jinak.

Řádové poselstvo, které sice mělo od velmistra pověření k rozhodčímu řízení oběma způsoby, přesto trvalo na procesu *via iuris*, zatímco polsko-litevská delegace měla oprávnění pouze k *via compositionis amicabile*. Se Zikmundem Lucemburským jako rozhodčím soudcem souhlasilo řádové poselstvo jen na samotném počátku jednání, avšak k definitivnímu rozhodnutí nedošlo. Když se pak římský král postupně přikláněl k polsko-litevskému stanovisku, rozhovory krachovaly kvůli neschopnosti nalézt kompromis v otázce osoby rozhodčího soudce. Polsko-litevská delegace trvala výlučně na osobě římského krále, řád se naopak této variantě snažil vyhnout.

Přes nevyřešené problémy v procesuálních otázkách byly při jiných příležitostech římskému králi, koncilu a papeži předkládány žalobní články, juristické konkluze (Pavel Włodkowic) nebo návrhy řešení sporu. Zatímco v předkládání žalob byla polsko-litevská delegace iniciativnější a zástupci řádu na ně pouze reagovali, řádová delegace byla naopak jednoznačně aktivnější v předkládání návrhů řešení sporu. Ačkoliv se řádové návrhy zdály nabízet několik kompromisních řešení přijatelných pro obě strany (různé složení skupiny rozhodčích soudců a různé způsoby

rozhodčího řízení), větší ohlas mezi koncilní veřejností měly polsko-litevské žalobní články. Řád byl v těchto žalobách obviňován, že nelegitimně vládne územím původně příslušejícím Polskému království a že se zpronevěřil svému poslání, když vedl tělesný boj nikoli s pohany, ale s katolickými křesťany.

Právní spor se plynule prolínal s propagandistickými aktivitami, které měly zajistit větší ohlas předkládaným žalobám a ovlivňovat vnímání koncilní veřejnosti. Oficiální kázání a přednesené uvítací promluvy oslovovaly pouze papeže, římského krále a jejich bezprostřední okolí. Větší společenský záběr mělo cílené šíření pomluv a letáková kampaň hanobící protivnou stranu. Pomluvy o nelidských zločinech polsko-litevského vojska a profanaci svátostí na řádovém území a také zvěsti o politickém spojenectví polského krále s tureckým sultánem směřovaly k diskreditaci Vladislava II. Jagella jako opravdového katolického panovníka a věrného syna církve.

Odpovídající reakcí na tyto pomluvy byla žmuďská delegace nebo příjezd pravoslavného patriarchy do Kostnice. V pozadí těchto kroků se skrývaly konkrétní politické záměry Vladislava II. Jagella i Vitolda. V prvním případě se jednalo o posílení christianizační misie a založení nového biskupství na Žmuďi, která by tímto zůstala natrvalo spojena s Litvou. Podobně pobyt patriarchy Řehoře Camblaka v Kostnici a jeho deklarovaná připravenost jednat o církevní unii měly posílit integraci ruského území s pravoslavným obyvatelstvem do Litevského velkoknížectví. Obě poselstva však především bezprostředně působila na koncilní veřejnost, která měla být přesvědčena nejen o pravověrnosti a náboženské horlivosti polského krále a litevského velkoknížete. Silným akcentem polsko-litevské propagandy byla současně diskreditace řádové misijní činnosti na Žmuďi a Litvě. Řádoví bratři prý neplní své poslání (šíření křesťanství), ke kterému byli povoláni, nýbrž usilují pouze o rozšiřování a upevnění svého světského panování. Jedinými garanty šíření katolické víry ve východní Evropě, kteří dokážou čelit turecké expanzi a začlenit velké oblasti s pravoslavnými křesťany (schizmatiky) do římské církve, měli být výlučně Vladislav II. Jagello a Vitold.

Obecně řečeno začaly obě strany sporu teprve postupně vnímat, jak je koncil důležitý pro získání politického a společenského kapitálu. Jak velké jsou diplomatické a propagandistické příležitosti, které může koncilní plénum nabídnout, dříve a lépe pochopila polsko-litevská delegace. Velmistr a řádové vedení zřejmě spoléhali na tradiční vážnost, které se rytířský řád na západoevropských dvorech a mezi nobilitou těšil po celá staletí, a proto nepostřehli, že jejich pozice není neotřesitelná. Naopak polský král Vladislav II. Jagello, který ještě před přijetím katolického křtu jako pohanský litevský velkokníže bojoval proti řádu, musel svou pověst křesťanského panovníka, věrného syna církve a šířitele katolického náboženství ve východní Evropě pracně budovat od základů. Tento rozdíl ve vnímání obou znesvářených stran křesťanskou veřejností mohl být jedním z důvodů větší aktivity a iniciativnosti polsko-litevské delegace.

Vzájemné vztahy a propojení mezi diplomacií, právem a propagandou lze sledovat po celou dobu dramatického vývoje prusko-polského sporu. V čem tedy spočívala mimořádnost kostnického koncilu? Zmíněné souvislosti a okolnosti se na něm projevíly velmi zřetelně a díky dochování poměrně velkého množství pramenného materiálu je lze zkoumat do větší hloubky. Právě zásluhou kostnického koncilu a četných poselstev z říše a ostatních částí Evropy vstoupil spor řádu s jeho největšími konkurenty v regionu (Polsko, Litva) do povědomí široké veřejnosti v dosud neznámé míře.